

УДК 330.341.(075.8)

І.В. Мірко

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті визначено, що інформаційна діяльність є складовою суспільного виробництва, пов'язаного з підготовкою інформаційних продуктів і послуг, спрямованих на задоволення суспільних потреб. Ця діяльність передбачає виконання таких функцій, як: збір інформації, її опрацювання, формування інформаційних масивів, зберігання та поширення інформаційних продуктів і послуг. Показано, що формування, зберігання, розвиток, поширення масивів інформаційних ресурсів здійснюється у межах інформаційних інфраструктур, що об'єднують як неподільні системи, інформаційні технології та відповідні організаційні структури. Доведено, що інформаційне суспільство має певні ознаки, наприклад: інформація використовується як один з економічних ресурсів з метою підвищити ефективність виробництва, зміцнити конкурентоспроможність, стимулювати інновації; вона формує інформаційний сектор в економіці, що зростає швидше за інші; інформація стає предметом масового споживання суспільства, формуючи ринок глобального інформаційного середовища, де здійснюються процеси обміну інформаційними продуктами і послугами. Визначено, що в інформаційному суспільстві змінюються і функції державного управління. Частина коштів державних бюджетів, що постійно збільшується, спрямовуватиметься на створення баз даних національного та наднаціонального масштабу, удосконалення каналів, засобів збору та поширення інформації. Тому вимоги економічності, розумної достатності й ефективності інформаційних технологій, що застосовуються, зумовлюють необхідність системного підходу до цього питання.

The article stipulates that information activities are part of social production associated with the preparation of information products and services are tailored to meet the needs of society. This activity provides functions such as gathering information, processing it, information arrays, storage and dissemination of information products and services. It is shown that formation, storage, development, dissemination array of information resources within the information infrastructure, bringing together as an indivisible systems, information technology and appropriate organizational structure.

Stated that the information society has certain features, such as: information is used as one of economic resources in order to increase efficiency, enhance competitiveness, foster innovation; it forms the information sector of the economy that is growing faster than others; information is the subject of consumer society, creating a market of global information environment, which made the exchange of information products and services. It was determined that in the information society and the changing functions of government. Part of the state budget and growing, will contribute to the creation of databases of national and supranational scale channels and means of improving the collection and dissemination of information. Therefore, the requirements of efficiency, reasonable sufficiency and effectiveness of information technology used, determine the need for a systematic approach to this issue.

It is proved that today the state's influence on the commercial sector by means of indirect methods of regulation (as opposed to management in the public sector) through standardization, certification information products, pricing and tax policy, attract commercial information structures to participate in the state science and technology programs.

Also noticed that the services of Scientific and Technical Information of former Soviet Union focused on solving the problems of finding, collecting, processing and convergence of information,

communication processes where largely regulated. Information service as selective dissemination of information and provided a retrospective search at regulated prices. The system circulating huge flows of information which was generated by information wall due to lack of relevant information. Manufacturers suppressed priority consumers, so that consumers received no information that he needed, and those information that identifies available to it and the level of the system.

Specificity of problems solved using the information systems (IS), different complexity of their construction, modification, maintenance, integration etc., in addition to shared information systems: open (to the public) and closed (for restricted access); public or private; national and international; small, medium, large.

This means that the economic movement of the product of intellectual activity is other than conventional products. Product not alienated intellectual property and applies, ie, remaining the property of its creator; it becomes a matter of ownership. The use and disposal of others.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, інформаційна економіка, суспільно-політична комунікація, інформаційні відносини, інформаційна політика.

Key words: provision of information, information economy; social and political communication; information relationship; information policy.

Інноваційний розвиток потребує вирішення на державному рівні ряду завдань у різних сферах діяльності суб'єктів господарювання, спрямованих на виявлення відхилень від головної мети внутрішніх і зовнішніх елементів діяльності, пошук і обґрунтування шляхів їх приведення в гармонійну відповідність, що має на меті створення умов стійкого соціально-економічного розвитку як самого суб'єкта, так і суспільства в цілому. Інформатизація — це глобальний процес активного формування та широкомасштабного використання інформаційних ресурсів. У процесі інформатизації відбувається перетворення традиційного технологічного способу виробництва і способу життя в новий, постіндустріальний на основі використання кібернетичних методів і засобів (універсальних або керованих ЕОМ, мікро- і персональних ЕОМ, мікропроцесорних блоків тощо). Інформатизація в індустріально розвинених країнах стає центральною ланкою, об'єднуючою всі аспекти якісних перетворень у суспільстві. Інформація, або відомості про ідею, явища, факти, події передаються у просторі й часі, використовуються людьми з метою збереження або отримання нових знань, прийняття рішень і вдосконалення функціонування суспільства.

Серед іноземних авторів, що займаються цими проблемами, варто відзначити праці Бангеманна М., Белла Д., Дракера П., Катца Р., Кастельса М., Лайона Д., Масуды М., Маклюэна М., Мартіна Дж., Постера М., Рисмана Д., Стоуньєра Т., Тапскотта Д., Тоффлера Е., Шрадєра Х. та інших. Серед вітчизняних науковців заслуговують на увагу праці Артомонова А.Б., Дятлова С.А., Курносова І.Н., Кедровського О.В., Нестєрова Ю.М., Орлова Е.І., Петрова А.В., Ракитова А.І., Смоляна Г.Л., Финько О.А., Черешкина Д.С., Коломийца В.Ф.

Враховуючи вищезазначені проблеми, мета дослідження — розкрити сутність інформаційних ресурсів, визначити їх значення у забезпеченні суспільно-політичної комунікації та дослідити роль державної інформаційної політики в цьому процесі.

Інноваційна політика в широкому розумінні об'єднує науку, техніку, підприємництво, економіку і управління. Таке поєднання висуває жорсткі вимоги до рівня інформаційної взаємодії суб'єктів у зазначених сферах діяльності суспільства і держави на всіх етапах життєвого циклу інновацій — від виникнення наукової ідеї до її

впровадження. Саме тому для забезпечення свого лідерства провідні світові держави неухильно збільшують свій науково-технічний потенціал, генеруючи, запозичуючи й освоюючи новітні інформаційні технології.

Глобальна економіка сформувала широкий прошарок людей, які володіють кількома мовами і спеціальностями, є елітою людства, підтримують досить високий рівень життя і не обтяжують себе питаннями державної або етнічної приналежності. Для їхньої діяльності і життя вкрай важливо, щоб країна мала розвинену сучасну мережу і високоякісні засоби електронних комунікацій, стабільну податкову систему. Про значущість інформаційних ресурсів і законодавчу базу у сфері інформаційного обміну широкий загал в основному почав гучніше говорити після трагічних подій вересня 2001 р., що зумовило інтерес до правових відносин в інформаційній сфері та необхідність прискорення формування інформаційного права як самостійної галузі права.

Інформація, або відомості про ідею, явища, факти, події передаються у просторі й часі, використовуються людьми з метою збереження або отримання нових знань, прийняття рішень і вдосконалення функціонування суспільства. У загальному вигляді головною метою інформаційної діяльності слід вважати задоволення інформаційних потреб людини у суспільстві, створення на цій основі сприятливих соціально-економічних і екологічних умов життя. На жаль, в Україні поки що немає достатнього системного наукового підґрунтя щодо використання накопиченого в державі інформаційного ресурсу для побудови підвалин інноваційної економіки, тому метою дослідження можна вважати деякі узагальнення понять щодо успадкованого нами інформаційного капіталу.

Згідно із Законом України «Про інформацію», інформація — документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі (ст. 1), а об'єкти інформаційних відносин (ст. 8) — документована або публічно оголошена інформація про події та явища в галузі політики, економіки, культури, а також у соціальній, економічній, міжнародній та інших сферах [1].

У Законі України «Про науково-технічну інформацію» зазначено: «Науково-технічна інформація — це документовані або публічно оголошені відомості про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержані під час науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності» (ст. 1). Науково-технічна інформація є суспільним надбанням, необхідною умовою продуктивної інтелектуальної діяльності, зокрема наукової і технічної творчості (ст. 2) [2].

Відомо, що ефективне управління науково-технічною сферою в масштабах країни можливе тільки на основі стратегічних проектів, до виконання яких залучаються цілі шари національної економіки, а інтелектуальний ресурс нації зазнає тотальної мобілізації. Сьогодні такий підхід демонструють США, спрямовуючи вільні ресурси країни на розвиток високих і надвисоких технологій для виконання проекту національної протиракетної оборони.

На виклик США світ, зокрема ЄС і РФ виважено формують свої амбіційні завдання щодо розвитку науки і техніки, інвентаризують науково-технологічні й фінансові ресурси, активно вивчають можливості підприємств військово-промислового комплексу для опанування світових ринків високих технологій, оскільки досвід, набутий

за часів протистояння супердержав, сформував уявлення, а в розвинутих країнах і законодавче поле, щодо відповідальності підприємств ВПК за впровадження досягнень науки.

Оскільки нині національна безпека кожної держави стає більш залежною від інформації, тому накопичені в державі інформаційні ресурси можна умовно розподілити за кількома рівнями значущості.

Стратегічні інформаційні ресурси — життєво важливі інформаційні ресурси (з позиції національної безпеки), виток, розголошення або втрата яких становить надзвичайну загрозу інтересам, суверенітету, територіальній цілісності або навіть самому існуванню незалежної держави.

Критичні інформаційні ресурси — інформаційні ресурси, виток, розголошення або втрата яких супроводжується значними політичними, економічними, соціальними та іншими наслідками.

Цінні інформаційні ресурси — інформаційні ресурси держави, виток, розголошення або втрата яких пов'язана із негативними наслідками на окремих напрямках політичної, економічної, науково-технологічної, соціальної, управлінської та іншої діяльності державних і суспільних інституцій, підприємств, установ і організацій всіх форм власності.

Загальносуспільні інформаційні ресурси — загальнодоступні відкриті інформаційні ресурси, що забезпечують відносини у всіх сферах суспільного і державного життя та потрібні для реалізації прав, свобод, обов'язків людини і громадянина, використання яких широким загалом не становить загроз конституційному ладу, інтересам особи, суспільних організацій і держави.

Відповідно до світової практики стосовно стратегічних, критичних та цінних інформаційних ресурсів кожна держава вводить певні обмеження доступу до таких видів інформації в процесі їх виготовлення, обробки, поширення і використання. У демократичному суспільстві, де інформаційні права і свободи встановлені законодавством, обмеження цих прав і свобод, у тому числі на доступ до певних видів інформації, інформаційних ресурсів, застосовується тільки на підставі законів. Ступінь обмеження доступу — це категорія, яка визначає важливість інформації, інформаційних ресурсів та рівень їх охорони: стосовно інформаційних ресурсів, що є державною власністю — з боку держави; інформаційних ресурсів, що є приватною власністю — з боку власника, який має здійснювати ці заходи у межах чинного законодавства.

У сфері, пов'язаній із загальносуспільною відкритою інформацією, важливе місце посідає легітимність визначення такої інформації. Ця проблема вирішується у такі способи: перший пов'язаний із встановленням прав і свобод інформаційної діяльності та їх обмежень тільки законом; другий — включенням у законодавство норм, що забороняють відносити певні види інформації до категорії обмеженого доступу. Так, Закон України «Про державну таємницю» (ст. 8) містить перелік відомостей, які забороняється відносити до державної таємниці [3].

У результаті отримання і використання інформації виникають інформаційні відносини у політичній, економічній, культурній, соціальній, екологічній, науково-технічній, міжнародній сферах життєдіяльності людини, суспільних організацій і держави. Через інформаційні відносини, точніше через їх упорядкування стосовно об'єкта зацікавленості, виникає інформаційна діяльність — сукупність системних основних і

допоміжних процесів пошуку, збирання, аналізу, перетворення, зберігання та поширення інформації. Інформаційна діяльність є складовою суспільного виробництва, пов'язаного з підготовкою інформаційних продуктів і послуг, спрямованих на задоволення суспільних потреб. Ця діяльність передбачає виконання таких функцій, як: збір інформації, її опрацювання, формування інформаційних масивів, зберігання та поширення інформаційних продуктів і послуг.

Поява нової змістовної інформації є результатом інтелектуальної праці людини. Бурхливий розвиток електронної й електротехнічної промисловості, наукові підвалини яких було закладено ще у XIX ст. для створення військових засобів зв'язку, сприяв прискореному розвитку і впровадженню досягнень інформаційних технологій для розвитку суспільства. Комп'ютер дозволив подвоювати людські знання щорічно, а в недалекій перспективі, за прогнозами, щомісячно.

Чітке уявлення про об'єкт інформатизації, алгоритми опрацювання машиною інформації для різних потреб зумовлюють і формують конкретну мету діяльності на кожному етапі роботи з інформацією.

По-перше, отримання і систематизація інформації щодо окремого сегмента знань. По-друге, створення віртуального образу і кордонів маніпуляції з інформаційним ресурсом, перекладання на програму обраного алгоритму відображення реальності машиною відповідно до її можливостей опрацювати інформацію за заданим алгоритмом. Людина обов'язково має суб'єктивно оцінити отриманий через віртуальну систему інформаційний продукт, надавши йому ступінь достовірності, цінності, зокрема в грошовому еквіваленті, й включити його в обіг соціально-економічного середовища, що вимагає високої кваліфікації фахівців. Адже питання вибору засобів застосування інформаційного продукту, введення його в обіг шляхом ринкового, службового, особистого застосування або подальшого опрацювання мають суб'єктивне забарвлення. Зокрема, якщо збір інформації — найбільш просте завдання, вирішується за допомогою програмних і технічних засобів, то застосування інформаційної технології значною мірою визначається метою, яка ставиться.

Інформатизація держав ставить за мету ефективне використання знань своїх громадян і людства взагалі, інтегрування можливостей і досвіду глобального економічного середовища. Так, у США передбачається створити нову комп'ютерну систему тотального інформаційного контролю з метою одержання доступу до фінансової, медичної, освітньої інформації, навіть до відомостей про угоди з нерухомістю окремих осіб. У перспективі в розпорядження відповідних структур Сполучених Штатів повинні надходити і біометричні показники про відбитки пальців, райдужну оболонку ока, характерні ознаки обличчя і ходи. Тобто оброблятимуться гігантські обсяги інформації, вимірювані в петабайтах (один петабайт інформації на порядок більше архіву всіх сторінок в Інтернеті за останні 5 років). Для одержання більш наочного уявлення про обсяг інформації, що збираються обробляти і зберігати, можна навести таке порівняння: створювана система буде приблизно у 50 разів більшою за бібліотеку конгресу США, що нині налічує 18 млн томів. Зрозуміло, що за таких умов загроза несанкціонованого доступу до інформації набуває ознак проблеми глобального значення.

Міжнародному співтовариству необхідно досягти чіткого розуміння проблеми глобальної взаємозалежності національних інформаційних ресурсів в усій її повноті й

комплексності, визнати, що успіх національних зусиль з охорони свого інформаційного ресурсу залежить від рівня захищеності й неагресивності інформаційних просторів інших, у тому числі й несусідніх держав, з якими їхні інформаційні ресурси об'єктивно пов'язані.

Зрозуміло, що незабаром й у новій інформаційній економіці буде впроваджений поділ на сировинну і обробну галузі. Сировинний сектор складуть масиви неопрацьованої інформації, які зберігатимуться в архівах і бібліотеках, або постачатимуться глобальними інформаційними мережами. Обробну — спеціалізовані структури, які перетворюватимуть безсистемні дані на змістовну інформацію, яка обумовлюватиме науково-технічний і взагалі освітній і промисловий потенціал країн. За таких умов входування у глобальне інформаційне середовище не зменшує значущості національних інтересів і необхідності забезпечувати безпеку цих інтересів, а особливої актуальності набуває проблема державного управління інформатизацією країни.

При розгляді проблеми державницького інтегрального підходу до управління інформацією інформаційні ресурси мають бути віднесені до найважливіших стратегічних ресурсів держави, значення і вплив яких можна порівняти з впливом капіталу і праці в індустріальну епоху. Тлумачення і правила використання в Україні інформації, яка є предметом професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного інтересу громадян та юридичних осіб і не порушує передбачених законом таємниць не випрацьовані повною мірою, а інформаційний ресурс України, наприклад у науково-технічній сфері, можна вважати стратегічним лише умовно, оскільки немає органу державної влади з функціями розробки та впровадження нормативних, методологічних, організаційно-фінансових заходів забезпечення реалізації державної політики у цій сфері діяльності; міністерства, інші державні органи створюють відокремлені бази даних навіть без узгодження технологій їх формування; невизначеними досі є порядок та система огляду і поширення інформаційних ресурсів, які отримує Україна в процесі міжнародної діяльності, а також ресурсів, що містять відомості, віднесені до інформації з обмеженим доступом, хоча порядок її реєстрації та зберігання визначені окремими урядовими постановами; не сформовано систему інформаційного забезпечення вітчизняних науковців у міжнародних науково-технічних проектах, дослідженнях, розробках.

За таких умов свобода інформаційної діяльності з додержанням визначених на рівні законів вимог режиму конфіденційності ділових інформаційних відносин значною мірою є показником громадянської і професійної культури громадян — державних службовців, науковців, підприємців, спеціалістів, тобто всіх учасників інформаційних відносин, оскільки інформаційні ресурси суспільства створюються інтелектуальною творчою працею людини. При цьому трансгранична сутність інформаційного обміну вимагає термінового юридичного вирішення, оскільки розвиток комп'ютерних технологій відбувається швидше за процеси їх правового регулювання.

Зокрема полісистемність правової бази щодо інформаційних відносин ускладнена нормативно відмінними юридичними актами — від Конституції до технічних умов і інструкцій Служби безпеки України, сегментів приватного і публічного права. У таких умовах удосконалення правових засад інформаційних відносин в Україні потребує глибокого наукового узагальнення на рівні завдань стратегічного управління державою. Невдалі спроби узагальнити цю проблему, винести її на рівень, вищий за відомчі

інтереси, зумовлюють хронічне відставання України у формуванні постіндустріального суспільства.

Формування, зберігання, розвиток, поширення масивів інформаційних ресурсів здійснюється в межах інформаційних інфраструктур, що об'єднують як неподільне системи, інформаційні технології та відповідні організаційні структури. Тобто завданням держави має стати побудова інформаційної інфраструктури.

Інформаційна інфраструктура у процесі здійснення інформаційної діяльності із задоволення інформаційних потреб споживача підпорядкована основному завданню — отриманню і доведенню до споживача інформаційних продуктів та послуг (ІПП) через складний технологічний процес науково-інформаційної діяльності. Так, інформаційний пошук, надання змістовної інформації виконується завдяки певним технологіям, виробничі засади яких становить інформаційна техніка — технічне обладнання та устаткування, поєднане у системні комплекси, складність яких обумовлена обсягами і рівнем інформаційної діяльності.

Сукупності організаційних структур із відповідним правовим, методичним, інформаційним, лінгвістичним, технічним і кадровим забезпеченням постійно здійснюють інформаційну діяльність, забезпечуючи покладене на них завдання надійного функціонування інформаційних систем, застосування інформаційних технологій для обслуговування інформаційних потреб особи, держави і суспільства. І ці інформаційні структури маємо розглядати як основу інформаційної інфраструктури держави.

Глобалізація економічних, політичних процесів та інформатизація суспільного життя робить наголос на інтернаціоналізації інформаційної діяльності за формування інформаційного суспільства, в якому одним з основних предметів праці більшої частини людей є інформація і знання, а знаряддям праці — інформаційні технології.

Можна стверджувати, що інформаційне суспільство має певні ознаки, наприклад: інформація використовується як один з економічних ресурсів з метою підвищити ефективність виробництва, зміцнити конкурентоспроможність, стимулювати інновації; вона формує інформаційний сектор в економіці, що зростає швидше за інші; інформація стає предметом масового споживання суспільства, формуючи ринок глобального інформаційного середовища, де здійснюються процеси обміну інформаційними продуктами і послугами.

Інформаційні продукти і послуги існують у матеріалізованій (видання, бази даних, роздруківки, екрани) і не матеріалізованій (усне інформування, інформаційний пошук за дорученням клієнта тощо) формах, хоча класична політична економія взагалі не розглядає інформацію та ІПП як товар, а лише як нематеріальну категорію. Однак завдяки праву на використання ІПП набувають товарної форми й у цій формі виступають на ринку поруч зі звичайними товарами. Тобто інформаційний ринок є частиною ринку, де предметом є специфічний товар — інформаційні продукти і послуги. Існують різні підходи до його визначення. Інтернаціональна природа інформації обумовлює те, що ринок ІПП не може орієнтуватися винятково на комерційні принципи і бути замкнутим у межах офіційних кордонів держави. Він характеризується максимальним ступенем відкритості, чому сприяє і розвиток телекомунікацій, а знання під час споживання не витрачаються, а породжують якісно нову інформацію і використовуються необмежену кількість разів. Обмеженням на корисне споживання інформації може бути тільки термін її старіння.

Відомо, що інформаційний сектор економіки США почав формуватися у 50-х роках ХХ ст. і в 70-х роках складав 46 % валового національного продукту країни. Сьогодні жодна галузь промисловості чи сфери послуг вже не може ігнорувати значення цього сектору, оскільки індустрія переробки інформації включає обчислювальну техніку, зв'язок і телекомунікації, виробництво інформаційних продуктів і послуг. Вже у 1985–1987 рр. темпи зростання зазначеного сегмента ринку в промислово розвинених країнах випереджали темпи зростання товарної продукції та експорту грошового капіталу (середньорічні темпи збільшення обсягів продажу на інформаційному ринку становили 16–25 %). Інформаційні ресурси набули стратегічного значення, а великі промислові компанії стали одночасно і лідерами на ринку інформаційних продуктів і послуг, вважаючи, що використання інформаційних технологій — один із найбільш ефективних засобів підвищення конкурентоспроможності своєї продукції.

В інформаційному суспільстві змінюються і функції державного управління. Частина коштів державних бюджетів, що постійно збільшується, спрямовуватиметься на створення баз даних національного і наднаціонального масштабу, удосконалення каналів і засобів збору і поширення інформації. Тому вимоги економічності, розумної достатності й ефективності інформаційних технологій, що застосовуються, зумовлюють необхідність системного підходу до цього питання.

В Україні відбувається постійний перерозподіл ресурсів, знань, досвіду, державні органи НТІ дедалі більше займаються інформаційною діяльністю на комерційній основі, диверсифікують свої зусилля в різних галузях інформатики, маркетингу, патентно-ліцензійної діяльності. Своєю чергою підприємницький сектор бере активну, але неконтрольовану і некоординовану участь у формуванні державних ресурсів НТІ. Постає необхідність поєднання зусиль державного та комерційного секторів господарювання на функціональному підґрунті. За здійснення такої політики необхідно враховувати, що державні інформаційні органи, які не отримують спеціальний статус від уряду, з неминучістю стають комерційними за суттю і державними за формою (внаслідок заборони їх приватизації). Це спричиняє появу фінансових і професійних зловживань. Зауважимо, що структурі комерційного сектору подібне неприйнятне, за винятком надзвичайних випадків, оскільки вони вирішують інформаційні завдання, що стоять перед ними, за рахунок власних коштів і ресурсів.

Сьогодні вплив держави на комерційний сектор здійснюється за допомогою непрямих методів регулювання (на відміну від управління у державному секторі) через стандартизацію, сертифікацію інформаційної продукції, цінову та податкову політику, залучення комерційних інформаційних структур до участі у державних науково-технічних програмах.

Наявність різноманітних форм власності потребує вивчення нових організаційно-економічних форм діяльності організацій та служб, їх взаємодії, а також взаємодії з органами державної влади та управління і споживачами інформації. Важливими питаннями є подальша розробка принципів та методів формування ринку ІПП, інформаційного маркетингу, проведення прогностичних досліджень розвитку інформаційного ринку в Україні, розробка економічних показників та нормативів діяльності державних органів НТІ, вдосконалення фінансово-господарчого механізму науково-інформаційної діяльності, тобто всіх тих процесів, які є основою для здійснення управління системою національних інформаційних ресурсів.

Сьогодні інформаційні продукти і послуги підпорядковуються законам товарного виробництва і ринку, мають явно виражену товарну природу. Їх можна визначити за секторами:

- ділової інформації, що охоплює біржову і фінансову, економічну і статистичну, комерційну інформацію та ділові новини;

- науково-фахової інформації: науково-технічної, медичної, юридичної тощо, що охоплює документальну, бібліографічну, реферативну, довідкову інформацію і дані в галузі фундаментальних та прикладних, природничих, технічних і суспільних наук, галузей виробництва і сфер людської діяльності (саме у цьому секторі передбачена організація доступу до першоджерел через систему поширення інформації, що включає спеціалізовані служби, бібліотечний сервіс та ін.);

- масової, споживчої інформації, що охоплює новини і літературу, довідники, енциклопедії, розважальну інформацію, інформацію, орієнтовану на домашнє, а не службове і промислове використання;

- соціально-політичної інформації, спрямованої на обслуговування державної влади й управління статистичною, соціальною, архівною і спеціальною інформацією.

В Україні достатньо ефективно функціонують сектори масової інформації, інформації для спеціалістів, включаючи науково-технічну інформацію, де зосереджено приблизно 15–20 % інформації. Саме стан цього останнього повною мірою визначає ступінь розвитку науки, освіти, культури, соціальної усталеності суспільства.

Стосовно наукової і технічної інформації ринкові відносини у класичному розумінні мають значні обмеження. Це зумовлено тим, що основним принципом ринку є пряме збільшення прибутків від реалізації продуктів і послуг: виробляй тільки те, що сьогодні користується попитом і може бути продане. Натомість особливість інформаційного ринку наукової і технічної інформації полягає у такому:

1. Значна частина інформації (у формі інформаційних продуктів і послуг) спрямована переважно на забезпечення інформованості суспільства в цілому, на інформаційне забезпечення наукових досліджень і розробок, підтримку процесів підготовки спеціалістів (відтворення кваліфікованої робочої сили) тощо, а не на одержання прямих доходів і прибутків. У зв'язку з цим виникає перша суперечність — між соціальною функцією інформації та її недоступністю внаслідок різних причин, зокрема встановлення високих цін, відсутності каналів зв'язку та ін.

Інформація може бути використана як відразу по створенні, так і через досить тривалий період, тому інформаційній діяльності притаманна функція зберігання, яку забезпечують бібліотеки, архівні служби, бази даних тощо. Саме тут виникає друга колізія, пов'язана з необхідністю оперативного, нехай і поверхового, інформування суспільства про нові досягнення, з одного боку, та інформації в повному обсязі як національного інформаційного ресурсу, що забезпечить розвиток країни в майбутньому, — з іншого.

Інформація за своєю суттю інтернаціональна. Для неї не існує державних кордонів, оскільки розвиток телекомунікацій обумовлює їх вільне перетинання. Закріплення інформації на тому чи іншому носії не означає, що власне інформація не може бути передана під час бесіди, дискусії, повідомлення на конференції, але виникає суперечність — між відкритістю інформації як такою і прагненням різноманітних суспільних утворень (на рівні держави, фірми) не надати громадськості частину інформації з тих

або інших причин. Це посилює роль держави, яка повинна визначити міру своєї відповідальності за національний сектор інформаційної структури України.

У діяльності служб наукової і технічної інформації колишнього СРСР увага була зосереджена на вирішенні завдань пошуку, збирання, обробки і збігання інформації, де процеси комунікації значною мірою регламентувалися. Інформаційне обслуговування як вибіркоче поширення інформації і ретроспективний пошук забезпечувалися за встановленими державою цінами. У системі циркулювали величезні потоки інформації, генерувався інформаційний вал за дефіциту потрібної інформації. Виробники інформації придушили пріоритет споживачів, внаслідок чого споживач одержував не ту інформацію, яка йому була потрібна, а ті відомості, що визначалися доступним для нього рівнем і можливостями системи.

Взагалі на ринкових принципах не працює інформаційна структура в жодній країні. Це пов'язано з чималими витратами на процеси формування інформаційних продуктів і послуг, зокрема у сфері наукової і технічної інформації, оскільки ІПП значною мірою орієнтовані на комунікації в неринкових сферах (наука, освіта, культура). Вкладаючи кошти в інформаційну діяльність, держава виходить з того, що результати цих вкладень належатимуть їй, а отже, громадянам країни без оплати, оскільки створені за їхній рахунок. На жаль, це призводить до того, що безкоштовна або пільгова реалізація інформаційних продуктів і послуг, зроблених за рахунок держави, порушує свободу конкуренції для недержавних учасників інформаційного ринку, і вирішення цієї проблеми потребує координуючих рішень з боку держави.

Проблеми інформаційних технологій відбиваються у всіх конфліктних ситуаціях щодо прав суб'єктів на результати інтелектуальної власності й зачіпають питання ролі держави у забезпеченні прав багатьох суб'єктів відносин у цій сфері. Це стосується як безпосередніх створювачів даного продукту, так і прав власників, на кошти яких створюється продукт, прав держави у цій галузі, користувачів продуктом. Майже всі доктрини і концепції, на яких ґрунтується політика США, Німеччини, Франції, Японії й інших розвинутих країн у галузі забезпечення розвитку інформаційних технологій (концепції Клінтона-Гора, Баннтемана в Європі, Окінавська Хартія глобального інформаційного суспільства тощо), Доктрина інформаційної безпеки Російської Федерації зачіпають великий спектр проблем, що стосуються активного втручання держави у сферу відносин, що розглядається.

В Україні отримання та зберігання інформаційних ресурсів було розпочато створенням відомчих інформаційних систем. Державні установи, науково-дослідні інститути, інформаційно-обчислювальні центри, підприємства, незалежно від розмірів та форми власності, з набуттям державою незалежності почали створювати необхідні для своєї діяльності бази даних. На жаль, через розрізненість та хаотичну актуалізацію вони не дають повної картини стану національної інформаційної ресурсної бази.

Специфіка завдань, що вирішуються за допомогою інформаційних систем (ІС), різна складність їх побудови, модифікації, супроводження, інтеграції з іншими ІС тощо, додатково розділили інформаційні системи на: відкриті (для загального користування) і закриті (для обмеженого доступу); державні або недержавні; національні та міжнародні; малі, середні, великі.

Розглядаючи проблеми створення в Україні інформаційного ринку, можна стверджувати, що держава не змогла взяти під контроль організацію інформаційної інфраструктури в окремих регіонах, галузях, виробництвах, а тому цей процес сьогодні роз-

вивається досить стихійно. Проте модель інформаційної діяльності не може істотно відрізнятись від тих моделей, що вже сформувалися в розвинутих країнах в умовах ринкової економіки, оскільки на даному етапі має вирішуватися головне завдання — інтеграція вітчизняної інформаційної інфраструктури у світовий інформаційний ринок.

Оскільки інформаційні ресурси України мають величезний прошарок знань так би мовити «подвійного» використання (в Україні за часів СРСР налічувалося багато підприємств ВПК), ми маємо уникнути участі в міжнародній грі під назвою «хто краще скопіює». Ми маємо побудувати внутрішній ринок інформаційних послуг у всіх цінових сегментах, не дозволити іноземцям скупити його за безцінь. Досягнути цього можна, надавши роботі з інформацією стратегічно важливого пріоритету держави. Для реалізації зазначеного також необхідно зробити інформаційну галузь експортоспроможною. А це, зокрема, потребує значного підвищення заробітної платні працівникам науки, освіти, охорони здоров'я, інформаційних служб, що, звісно, істотно вплине на вартість інформації як кінцевого продукту, формування бренду українського інформаційного ринку. Це стимулюватиме конкурентоспроможність наших пропозицій на світовому ринку інформаційних послуг, буде сприяти підтримці прогресивних форм і методів використання інформаційних ресурсів з урахуванням тенденцій розвитку світового ринку, посиленню співробітництва і солідарності в здійсненні політики як у сфері інформаційних продуктів і послуг, так і в інноваційній.

До аналізу будь-якого об'єкта власності слід підходити як до суспільних відносин приналежності, володіння, розпорядження і використання цього об'єкта з урахуванням його особливостей та функцій у суспільному виробництві. Саме такий підхід можна використати для виявлення сутнісної особливості сучасної категорії «інтелектуальна власність».

В. Рибалкін подає таке визначення: «Інтелектуальна власність — це відносини належності, володіння, розпорядження та користування в їх юридичному та економічному змісті продуктів інтелектуальної діяльності» [4, с. 95].

Сутнісна особливість інтелектуальної власності [5] задається і визначається особливістю її об'єкта. Об'єктом інтелектуальної власності є продукт інтелектуальної діяльності, інтелектуальної праці. Такими продуктами інтелектуальної діяльності є твори науки, літератури та мистецтва; винаходи, промислові та наукові зразки, креслення, моделі, схеми програмних засобів; записи на носіях інформації, права на копіювання та розповсюдження патенту, ліцензії, знаки на товари і послуги, права на інформацію щодо промислового, комерційного, наукового досвіду (ноу-хау).

Особливістю цього продукту, на відміну від уречевлених продуктів праці, є те, що продукти інтелектуальної праці є уявним, ідеальним образом будь-якого явища природи і суспільного, насамперед економічного, життя. Саме як уявний, ідеальний образ продукт інтелектуальної діяльності не має властивості відчужуватися, в тому числі від свого творця, — він відбивається в його мозку і належить йому доти, доки творець живе або доки не втратить пам'яті [6].

Це означає, що економічний рух продукту інтелектуальної діяльності є іншим, аніж звичайних продуктів. Продукт інтелектуальної власності не відчужується, а поширюється, тобто, залишаючись власністю свого творця, він стає предметом володіння, використання і розпорядження іншими людьми.

Поширення продукту інтелектуальної діяльності у суспільстві — це його економічний рух, який утворює економічний зміст інтелектуальної власності. Внутрішньою

структурою економічного змісту інтелектуальної власності є реальні економічні відносини щодо володіння, розпорядження та використання інтелектуального продукту між творцем, якому продукт належить, та іншими членами суспільства.

Ці відносини у суспільстві з ринковою організацією економіки мають також юридичний зміст у формі права інтелектуальної власності, у тому числі авторського права за допомогою якого захищають авторські та майнові права творця інтелектуального продукту, регулюють усю сукупність відносин інтелектуальної власності. Необхідність захисту майнових прав автора продукту інтелектуальної діяльності обумовлена тим, що в умовах ринкової економіки навіть творча праця, що є само стимулом для творця, потребує зовнішніх стимулів – грошових та інших форм доходів [4, с. 97].

Необхідною умовою стимулювання й ефективного використання інтелектуального потенціалу власності є забезпечення державою належної охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності. [7]. Без правової охорони такого виду ресурсів неможливий розвиток ринкових відносин в умовах становлення постіндустріального суспільства.

Стосовно ролі інтелектуальної власності у становленні постіндустріального суспільства слід відзначити таке: визнаним є те, що основу багатства постіндустріальних країн складає інтелектуальний капітал, а головним, досить специфічним, об'єктом власності є інформація, в тому числі щодо інтелектуальної власності інформація, на відміну від уречевлюваного майна, у процесі обміну не відчужується від власника (продавця), проте він позбавляється монопольного права на її використання. Водночас доступність інформації про об'єкти права інтелектуальної власності є одним із найважливіших чинників вільного поширення знань.

Україна значно відстала у процесі формування та розвитку інформаційного суспільства. Провідні країни світу перевищують її рівень у десятки, сотні разів. Процес створення сприятливих умов для проведення інформатизації в Україні відбувається дуже повільно. Проблеми у законодавчій базі, сьгоднішні політичні, економічні та соціальні чинники значно гальмують входження держави до лав світових лідерів. Але, незважаючи ні на що, Україна намагається подолати цю прірву. З кожним днем інтерес до цих перетворень збільшується, робляться спроби щодо вирішення існуючих проблем, найчастіше відбуваються різноманітні заходи, які підтверджують стійке бажання України рухатися у напрямі глобального інформаційного суспільства.

Формування інформаційного суспільства є складним багатоаспектним процесом, що зачіпає інтереси населення як безпосередньо, так і через інтереси організації, установи і підприємства, в діяльності яких беруть участь жителі країни. Інформатизація, залежно від свого ходу і результатів, може мати різні наслідки, у тому числі і негативні. Тому необхідний контроль стану і ходу цього процесу й ухвалення, на підставі результатів контролю, заходів, що забезпечують можливо більший позитивний ефект і ослаблення, а по можливості запобігання, негативних наслідків інформатизації. Це означає, що, по-перше, в ході інформатизації необхідно своєчасно отримувати достовірні і повні оцінки якості результатів і ефективності процесу інформатизації, а, по-друге, мати механізми управління, що виробляють на основі цих оцінок і реалізують систему заходів, забезпечують коректування ходу інформатизації в необхідному напрямі.

Формування інформаційного суспільства породжує цілий комплекс проблем, від рішення яких залежать вибір і реалізація шляху розвитку людства. При цьому, якщо на початковому етапі інформатизації основну роль відіграють науково-технічні і тех-

нологічні проблеми, то на подальших етапах провідне місце починають займати соціальні проблеми, рішення яких і визначає результат інформатизації.

Таким чином, формування інформаційного суспільства повинно бути спрямовано на підвищення ефективності використання потенціалу країни, на реалізацію механізмів розвитку цивілізації в цілому, і бути орієнтовано на задоволення інформаційних потреб усіх членів суспільства.

Головним підсумком формування інформаційного суспільства стане забезпечення вільного своєчасного доступу населення до регіонального, державного і світового інформаційного фонду, формування потреби і свідомості необхідності його використання в процесі своєї діяльності у кожного члена суспільства.

1. Закон України «Про інформацію» від 02.09.92 // Верховна Рада України; Ін-т законодавства.— К., 1996.— Т. 4.— С. 72–78;
2. Закон України «Про науково-технічну інформацію» від 25.06.93 // Верховна Рада України; Ін-т законодавства.— К., 1996.— Т. 5.— С. 191–200;
3. Закон України «Про державну таємницю» в редакції Закону від 21.09.99 // Голос України.— 1999.— 26 жовтня;
4. *Рибалкін В.О.* Політична економія: навч. посіб. [для студентів вищих навчальних закладів] / В.О. Рибалкін. — К.: Академвидав, 2004. — 672 с.;
5. *Лазня І.В.* Економічний зміст інтелектуальної власності / І.В. Лазня, В.О. Рибалкін // Економічна теорія. — 2009. — № 4. — С. 54–61;
6. *Гриценко А.А.* Комплексний аналіз інтелектуальної власності як економіко-правової категорії / А.А. Гриценко // Економічна теорія. — 2006. — № 4 — С. 110;
7. *Хаустов В.К.* Особливий характер правовідносин у сфері інтелектуальної власності / В.К. Хаустов // Економічна теорія. — 2006. — № 3 — С. 32–42.